

GUOVSSONÁSTI

VALPROGRAM 2009
VÁLGAPROGRÁMMA 2009

Alla samers lika värde som folk och individer

Alla samer har rätt till sin identitet, språk, kultur och hembygd. Alla samer är samiska kulturbärare. Det ska samhället erkänna och stödja.

2

Alla samer ska kunna leva på det egna samiska sättet, förverkliga sina samiska intressen och föra det egna arvet vidare. Alla samer bär på sin del av det levnadssätt och den tradition som vi kallar för samisk kultur.

Samhället ska erkänna och genom sina institutioner och sin service stödja samers möjligheter att bibehålla och utveckla sin egen kultur och identitet.

Sámit – seammá árvu olmmožin ja álbmogin

Sámiin lea riekti iežaset iešdovdui, gillii, kultuvrii ja ruovttoguvlui. Juohke sápmelaš guoddá iežas oasi sámi kultuvrras. Dan galgá servodat dohkkehit ja doarjut.

FN:s deklaration om urfolks rättigheter ska svenska staten följa för att uppfylla sina folkrättsliga åtaganden gentemot samerna. Internationella konventioner ska ratificeras, bl.a. en nordisk samekonvention, ILO:s konvention 169 så att staten låter sig vägledas av de internationella granskningsorganens påpekanden och rekommendationer.

Samisk rätt till mark och vatten

Samisk bruksrätt till mark och vatten ska skrivas i en särskild lag, samelag. Samisk bruksrätt ska vara jämlik med äganderätten. Renskötselns vinterbetesmarker ska skyddas i lag. Samerna ska själva äga och upplåta sin fiske- och jakträtt.

Rennäringslagen ska ersättas av två lagar, en samelag och en lag om bedrivande av rennäring.

I samelagen bör finnas de regler som beskriver hur den samiska bruksrätten konkret kan utövas, det område där samisk bruksrätt gäller, vem som ska förvalta den samiska bruksrätten och vad som gäller för förhållandet mellan den samiska bruksrätten, äganderätten och andra särskilda rättigheter till fast egendom.

För att minska tvister med markägare ska i lag tydligt anges de områden där renskötselrätt finns under vintern. Områden ”där renskötsel av ålder bedrivits” ska skyddas av en yttre gräns. Om tvist uppstår inom renskötselområdet måste motparten bevisa att renskötselrätt inte finns.

Saemien reakta eatnamasse jih tjaatsan

Saemiej reakta eatnamem jih tjaetsiem nuhtjedh sjjere laakese tjaalasovvedh, saemielaake. Saemiej åtnoereakta seamma goh eekemereakta. Båatsoejjelemen daelviegåatome laakesne vaarjelidh. Saemieh jijtje galka gööleme-jih vijremereaktam utnedh jih faaledh.

För många samer är fiske och jakt viktigt, både de som har fiske, jakt, slöjd och andra naturnäringsar som huvudsaklig försörjning, de som bedriver renskötsel och de som behöver täcka sitt behov av kött och fisk. Deras bruksrätt bör tillförsäkras genom medlemskap i samebyn.

Inom mark som samerna traditionellt innehar bör de få rätt att upplåta sin fiske- och jakträtt till andra mot betalning. En möjlighet för samerna att upplåta rätten till fiske och jakt till utomstående kan bidra till att samerna i ökad omfattning har möjlighet att försörja sig med fisket och jakten som bas.

Levande samiskt näringsliv

Sameområdet ska ha en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Samiska näringar är beroende av varandra och måste ges utvecklingsmöjligheter. Det är viktigt att satsningar görs för att renskötseln och andra traditionella samiska näringar behålls och utvecklas och att nya samiska näringsverksamheter stöds och skapas.

4

Produktion och sysselsättning ska anpassas till de samiska förutsättningarna för hållbar tillväxt. Sameområdets natur- och kulturvärden ska värnas och den negativa miljöpåverkan minimeras. Samernas ställning som urfolk och nationell minoritet och rennäringen som en viktig del av den samiska kulturen ska beaktas.

Samiska företagare ska ges stöd för att starta renskötsel, fiske, jakt eller annan primärnäring, göra investeringar eller utveckla företaget. Stödet ska speciellt inriktas på modernisering, förädling, breddning av verksamheten, turism, service och bevarande av kulturarvet.

Samiska naturnäringar ska ges kompensation för naturgivna nackdelar som strängare klimat och avstånd till centralorter, för bl.a. långa flyttningar och transporter.

Viesso sáme áládus

Sámeguovlon galggá ekonomalasj, ekologalasj ja sosiá-lalasj nanos ávdđánibme gávnnut. Sáme áládusá nubbe nuppes mierreduvvi ja vierttiji vatteduvvat ávdđánim-máhttelisvuodajt. Ájnas la dahkamusá álgaduvvi vaj állobarggo ja ietjá árbbedábálasj sáme áládusá ájmon bisoduvvi ja ávdeduvvi ja áđđá sámeáládusdájma doarjoduvvi ja ásaduvvi.

Samiska företag och organisationer ska ges stöd till nya idéer, där resultatet är till allmän nytta eller där resultatet bidrar till en samisk näringslivsutveckling.

Samiska företag och organisationer ska ges stöd att öka sina kunskaper inom företagsekonomi, marknadsföring, arbetsmiljö, produktionsteknik och för förbättring av miljön och landskapet m.m.

Samebyn

Samebyn är en näringsmässigt och kulturellt viktig hemvist för samer.

Rennäringen är en viktig del av den samiska kulturen. Det är angeläget att rennäring alltjämt bedrivs i minst samma omfattning som i dag. Samekvinnans ställning inom rennäringen ska uppmärksammas och stärkas.

En demokratisk och jämlikt uppbyggd sameby förutsätter att kvinnor som män är verksamma i samebyn. Samebyns arbete och beslut ska präglas av kvinnligt deltagande. Alternativa verksamheter inom samebyn ska stärka den sociala sammanhållningen och minska klyftorna mellan generationer och kön.

Vi samer ska ha rätt till vår hembygd. Samernas bruksrätt till mark och vatten tillförsäkras genom medlemskap i samebyn.

Samebyar ska ges möjlighet att på försök och på ett lagenligt sätt ändra sin organisation m.m. En sådan sameby ska som medlemmar kunna anta de samer som kan härleda sitt ursprung till samebyn. Varje myndig medlem har en röst. Om minst en medlem begär det ska i frågor som rör renskötseln, fiske och jakt varje medlem ha en röst för varje ren han eller hon innehar.

Čearru

Čearru lea deatálaš ealáhuslaš ja kultuvrralaš ruoktun sámiide.

Samiskt språk

Det samiska språket är en del av vår vardag inom de traditionella samiska näringarna, i hemmet och arbetet. Det är en grundläggande mänsklig rättighet att få lära sig läsa och skriva sitt modersmål. Det gäller främst de som på grund av statens språkpolitik förlorat sitt språk.

6

Det samiska språket ska bevaras och utvecklas.

Många samer har frångått sina möjligheter att få utbildning i sitt modersmål i skolan. Det har lett till att de samiska språken används i minskad omfattning och fler och fler samer byter språk från samiska till svenska. Allt fler samiska barn har ingen samisk språkmiljö i hemmet eller i sin närmiljö. Detta hämmar barnens möjligheter att utveckla och bevara sitt samiska språk.

Sametinget ska ge studiestöd till vuxna samer för att få möjlighet att lära sig läsa och skriva samiska. Samiska barns möjligheter att lära sig samiska i skolan ska stärkas.

Sámegiella

Sámegiella l mijá árggabiejves oasse árbbedábálasj sámé äládusájn, hejman ja bargon. Vuodo almasjriektá l oahppat ietjas iednegielav láhkåt ja tjállet. Ávdemusát guosská gejda gielav li massám stáhta giellapolitijka diehti.

Den samiska språklagen ska omarbetas och stärkas.

Myndigheter i sameområdet ska ha särskild skyldighet att ge både muntlig och skriftlig service på samiska.

Samiska ortnamn ska användas på kartor och vägskyltar.

Kunskaper i samiska och samiska förhållanden ska vara en merit för offentliga tjänster i sameområdet för att ge plats åt oss samer, vårt språk och vår kultur i det offentliga livet.

Sametinget ska ta över ansvaret att fördela ekonomiskt stöd till myndigheter och att se till att språklagen efterföljs.

Samisk utbildning

Sametinget ska ta ansvar för att samerna får en bra och ändamålsenlig utbildning från förskola till högskolenivå.

Sameskolans undervisning och organisation ska anpassas till framtida behov och kunna utökas. På andra orter där samer lever och efterfrågan finns ska avtal kunna upprättas mellan Sameskolstyrelsen och kommuner, om samisk undervisning i grundskola och gymnasium.

Sameskolstyrelsen ska få ansvar för all samisk förskole- och barnomsorgsverksamhet och också kunna ge expertråd och stöd till andra skolhuvudmän.

Samernas utbildningscentrum ska ha en aktiv roll i vuxenutbildningen för samer och bör också erbjuda samiska studerande ett helt samiskt gymnasieprogramalternativ.

Det samiska språkets ställning ska stärkas inom utbildningsväsendet och efterfrågas vid antagning till olika utbildningar.

Saemien ööhpehtimmie

Saemiedigkie galka diedtem vaeltedh sjiehteles ööhpehtimmiem buektiehtidh aarhskuvleste jilleskuvlen daltesasse.

Kvaliteten i sameundervisningen ska förbättras genom

- att lärare utbildas och fortbildas för sameundervisningen
- att Sameskolstyrelsen ansvarar för framtagning och produktion av läromedel från förskola till gymnasieskola
- att fler moderna och lämpliga läromedel utvecklas för sameundervisningen
- att modern teknik utvecklas och används

Rennäringen

Rennäringen är en av de viktigaste grunderna för den samiska kulturen. En stark och livskraftig rennäring bidrar till att utveckla den samiska kulturen och andra samiska näringar.

8

Rennäringens lönsamhet och trygghet måste stärkas genom bättre skydd mot intrång i och exploatering av betesmarker.

Renskötseln ska få bedrivas gränsöverskridande med stöd av lappkodicillen och enligt urminnes hävd.

Renköttsmarknaden ska till större del bli styrd av renskötare och av personer involverade i renskötsel. Småskalig renslakt ska stödjas och slaktkontrollen förenklas och görs billigare.

Inom renskötselområdet ska rovdjurens antal och utbredning starkt begränsas. Varje sameby ska ha möjlighet att för sitt betesområde få fastställt en toleransnivå för rovdjuren. Är skadorna större ska rovdjur avlivas. Avlivning av rovdjur i anslutning till samlade renar ska vara tillåten. Ersättningssystemet ska omarbetas så att full täckning ges för förluster. Ersättning för järv-, björn- och örnskadorna ska ökas.

Boazodoallu

Boazodoallu lea okta dain deataleamos vuoduin sámi kultuvrii. Nanu ja ealli boazodoallu dahká ahte sámi kultuvra ja iežá sámi ealáhusat nai givrot.

Ett bättre hälso- och socialskydd för renägare ska skapas. Rennäringen ska befrias från energi- och koldioxidskatter på terrängfordon.

Livdjurs-/arealstöd för renar ska inrättas snarast och lagervärderingen tas bort för livdjur.

Sametinget och rennärigen

Sametinget ska ge klara riktlinjer för myndighetsutövning och stöd. Rennärigen ska omfattas av samma stödformer som andra naturnäringar.

Sametingets styrelse eller en särskild nämnd ska besluta i frågor som rör förvaltningen och Sametingets myndighetsutövning i rennärlingsfrågor.

Kvarvarande myndighetsuppgifter hos länsstyrelserna som rör rennärigen ska överföras till Sametinget.

Sametinget ska utforma en kombination av stödåtgärder som bäst uppfyller målen för en ekologiskt, ekonomiskt och kulturellt långsiktigt bärkraftig rennäring. Stöd ska:

- utveckla rennärigen
- verka för ett gott betesutnyttjande
- främja en hållbar utveckling i renskötselområdet.

Rennärigen ska på lika villkor som andra landsbygdsnäringar omfattas av EU:s olika stödformer.

Saemiedigkie jih båtsoejeleme

Saemiedigkie galka tjjelkes njolkedassh reeremibarkoejih dåarjegasse vedtedh. Båtsoejelemasse seamma dåarjegh vedtedh goh jeatja eatnamejelemedie.

Samisk kultur

Samer ska kunna vara delaktiga i bevarandet och utvecklandet av den samiska kulturen och kunna ta del av det kulturutbud som finns. Olika former av samisk kulturverksamhet ska stimuleras.

Sáme kultuvrra

Sáme galggi máhttet oassálasstet ja ávdedit sámekultuvrav ja máhttet säbrrat kultuvrrafálaldagájda ma gávnnuji. Umasslágásj sámekultuvrradájma galggi arvusmahteduvvat.

10

Stöd till samiska kulturverksamheter och institutioner ska avvägas så att allt fler kan aktiveras och nås och nyskapande stimuleras.

Samegårdar, kulturcentra, sameföreningar och samebyar ska ha möjligheter att få kulturstöd. Duodji, samisk konst/ konsthantverk, teater, jojk, litteratur och samisk idrott ska stimuleras och stödjas. Ett sydsamiskt kulturcenter/museum ska ges stöd. Åjtte ska bli ett ansvarsmuseum för samisk kultur och ha samisk styrelsemajoritet. Sametinget ska få myndighetsansvaret för sameslöjdskonsulenterna.

Sametingets kulturråds ansvarsområde ska revideras och breddas.

Stöd till samiska organisationer ska avvägas för att uppnå både mångfald och rationalitet.

Trygghet och omsorg

Samiska barn ska ha rätt till barnomsorg och förskoleverksamhet på samiska. Äldre samer ska ha rätt till omsorg och service på samiska. Socialförsäkringssystemet ska anpassas till samiska behov.

Samiska barn ska få bättre möjligheter att ha en samisk barnomsorgs- och förskoleverksamhet. För samiskans fortlevnad är förskoleverksamhet helt eller delvis på samiska ett värdefullt och ett kraftfullt verktyg och särskilt viktigt för barn som inte fullt ut kan få språket hemifrån.

Kartläggning av samernas ohälsosituation har pågått och pågår genom bl.a. olika vetenskapliga studier. Ett hälso- och socialförsäkringsprogram anpassat till de samiska näringarna ska finnas i framtiden.

Dorvvolašvuohta ja dikšu

Sámi mánáin galgá leat riekti oažžut mánáidgeahču ja ovdaskuvlla sámigillii. Vuorraset sámiin galgá leat riekti oažžut bálvalusa ja divššu sámigillii. Sosiála dáhká-dusvuogit galget heivehuvvot sámi dárbbuide.

Äldre samer ska få bättre språk- och kulturservice inom äldreomsorgen. Många äldre samer har behov av omsorg och vård av personal som kan samiska och har samisk kulturell kompetens. När man är gammal och sjuk har den trygghet som följer av bekanta platser, språk och traditioner extra stor betydelse.

Socialförsäkringssystemet ska anpassas och tillämpas så att det inte kräver att samer ska tvingas lämna sin kultur och egendom för att få ta del av samhällets omsorgs- och trygghetsinsatser.

Miljön

Sameområdet ska skyddas från verksamheter som inte är miljöanpassade och som samerna anser som socialt eller kulturellt olämpliga. De samiska näringarna ska använda marken så att de uthålligt ger samerna en god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls.

12

Sameområdets mark och vatten är samernas gemensamma tillgång. Betydelsen av samernas värderingar, traditionella kunskaper och metoder för resurshandling bör erkännas när det gäller att främja en miljöanpassad och hållbar utveckling.

Samebyar ska tillsammans med sameföreningar ges stöd att inom sina områden samla in samisk traditionell kunskap och kartlägga hur samer använt och använder markerna och naturresurserna.

Del av vinster från exploateringar ska gå till det samiska samhället och de samer som berörs.

Den fria skoteråkningen ska regleras till speciella skoterområden och skoterleder.

Världsarvsområdet Laponia ska vara en förebild för samisk förvaltning av naturen.

Gruvprospekteringslagar och andra exploateringslagar ska ändras så att de bättre tar hänsyn till samisk markanvändning och samisk kultur.

Birás

Sámeiguovlo ednam galggá suoddjiduvvat dâjmajs ma älla hiebadum birrasij ja majt sáme adni sosiálalattjat jali kultuvralattjat hiebalgahtes. Sámeäládušá galggi ednamav ávkkit vaj sávret sámjda buorre buvtadusáv vaddi ávtabále gå biologalasj moattevuolta bissu.

Skogsbruket i sameområdet ska bedrivas natur- och miljövänligt och anpassas till rennäringen.

Samiskt samarbete

Vi är ett folk i fyra länder. Staterna ska se till att den samiska gemenskapen kan fortsätta utvecklas över statsgränserna. Samerna ska gemensamt med andra urfolk i världen kunna arbeta för att urfolkens rätt erkänns och stärks.

Samiska frågor på internationell nivå ska handläggas gemensamt genom Samiskt parlamentariskt råd. En nordisk samekonvention ska ge bättre möjligheter att harmoniera och samordna de olika statliga reglerna, lagarna och åtgärderna.

Den s.k. lappkodicillen från 1751 är ett grundläggande dokument som fortfarande gäller och som tillförsäkrar samerna rätt till eget samhällsliv och markanvändning oberoende av statsgränser.

Saemien ektiebarkoe

Mijjiej libie almetjh nieljje laantine. Staath gelkieh barkedh vuartasjidh saemien eektiedimmiem jaarhkedh öövtiedidh staati rastaj dåaresth. Saemieh gelkieh jeatja aalkoe-almetjigujmie veartaninsnie ektesne barkedh juktie aalkoe-almetjireaktam dååhkasjehdedh jih duedteh.

FN:s deklaration om urfolks rättigheter är den folkrättsliga riktlinje som ska följas. Tillsammans med andra urfolk i världen ska samerna verka för att internationella konventioner ska ratificeras och de internationella granskningsorganens påpekanden och rekommendationer följas.

Samiskt självbestämmande

Vi samer själva ska besluta om det som rör oss själva eller vår egendom, mark eller vatten. Demokrati och samverkan i Sametinget är viktigt.

Sámi iešmearrideapmi

Mii sámit galgat ieža mearridit daid mat gusket iežamet dahje iežamet oami, eatnamiid ja čáziid. Demokratii ja ovttasbargu Sámidikkis lea deatálaš.

14

Samiskt självbestämmande betyder att vi samer själva ska besluta om det som rör oss själva eller vår egendom, mark eller vatten.

Sametinget ska i stället för länsstyrelsen slutligen avgöra vem som är same. Sametinget ska i stället för Valmyndigheten och länsstyrelsen ansvara för sametingsvalet. Samebyarna och Sametinget ska i stället för länsstyrelserna upplåta mark, fiske och jakt i sameområdet. Sametinget ska i stället för länsstyrelsen ha ansvar för genomförande av den samiska språklagen.

Sametingets fördelning av medel till samisk verksamhet får inte detaljstyras av regering och riksdag. Samefonden överförs från regeringen till samebyarna och Sametinget.

Sametingets folkvalda organ ska lyftas fram och stärkas. Alla partier ska erbjudas plats i styrelse och nämnder. Samarbete gör Sametinget starkt. Sametingets ledamöter ska arbeta i utskott. Det ger enskilda ledamöter större ansvar och initiativmöjligheter.

Sametingets kansli ska vara en självständig myndighet under ledning av Sametingets styrelse och nämnder. Det ska tjäna det samiska folket med de resurser och regelverk plenum och styrelse fastställer.

Guovssonásti hoppas på din röst

***Guovssonásti doaivu oažžut du
jiena***

15

“Vi är samer och vi vill vara samer, utan att därför vara varken mer eller mindre än andra folk i världen.”

“Vi har under historiens lopp funnit vår bärgning och levat i Sápmi, och vi äger en kultur som vi vill skall utvecklas och leva vidare.”

“Mijjeh libie saemieh jïh saemieh sijhtebe årrodh, ibie jienebe vierhtiedimmesne årroeminie enn goh naan jeatjh almetjh veartenisnie.”

“Dovletje aejkijste libie Sápmi ´sne vyöseme dovne bearkadamme jïh kultuvrem eekebe mejtie sijhtebe edtja öövtiedidh sjïdtedh jïh båetije aejkieh veasodh.”

“Mii leat sámít ja háliidit leat sámít, eat dađe eanet, dahje unnit go máilmmi iežá álbmogat.”

“Ággiid mielde mii leat birgen ja eallán Sámieatnamis ja mis lea kultuvra, man mii doaivut ovdánit ja eallit viidáseappot.”

“Mij lip sámé ja sihtap sámé årrot, ij ga ienep jali unnep gå värálda ietjá álmuga.”

“Ájgij tjadá mij lip gávnnam viessomnárev ja viesum Sámeednamin ja miján la kultuvrra, mav sihtap ávdedit ja ájn bisodit.”

GUOVSSONÁSTI

Sametingspartiet/Sámediggebelloat

Box 40, 981 21 KIRUNA

www.guovssonasti.se